Els governs municipals en la transició cap al liberalisme

Mercè Renom i Pulit[*]

Barcelona Quaderns d'Història, 10 (2004)

La diversitat econòmica i política dels territoris espanyols en l'etapa final de l'Antic Règim i el fet que la Constitució de Cadis es proclamés en plena Guerra del Francès, amb una bona part del territori ocupat (inclosa la ciutat de Barcelona), feren molt complicada l'aplicació de la legislació municipal emanada de les Corts, els anys 1812-1814. A banda dels fets més conjunturals, la diversitat intrínseca de les realitats locals provocà que unes mateixes prescripcions tinguessin repercussions diferents d'acord amb la contextura social de cada ciutat, vila i poble. La qüestió fonamental de veure si el marc constitucional possibilità un veritable relleu en els poders locals ha orientat alguns detallats estudis recents a Espanya, i molt concretament a Catalunya. Les aproximacions comparatives s'han fonamentat, sobretot, en la caracterització socioeconòmica dels polítics de les etapes absolutistes i constitucionals del període, i en l'anàlisi de si els càrrecs eren exercits indistintament o no pel mateix tipus de persones o pels mateixos grups en les etapes de signe diferent. Aquestes comparacions ofereixen resultats interessants, tot i que s'han de relativitzar perquè corresponen a localitats amb diferents situacions socials i econòmiques;[1] però, a més, les anàlisis quantitatives deixen força interrogants per respondre.

* Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Les reflexions d'aquest article es fonamenten en les anàlisis de la tesi doctorat de l'autora, que es troba ja en la fase final, *Societat i poder en un context de canvi. Sabadell 1718-1823*, realitzada en el marc de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives i dirigida pel professor Josep Fontana. En la tesi i en alguns dels articles que se citen hi ha explicacions més completes dels fets comentats aquí, amb les corresponents referències documentals i bibliogràfiques.

1. Vegeu, per exemple: Eliseu TOSCAS, «Elements de continuïtat política local a la Barcelona del primer terç del segle XIX», *Afers* (Catarroja), 15 (1993), pàg. 163-174, i sobretot, del mateix autor, *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997; Quintí CASALS, *Canvi econòmic i social en el pas de l'antic règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, Universitat de Lleida, 1999; i, del mateix autor, «Absolutismo y revolución liberal en Lleida (1715-1868). La lucha sociopolítica por la toma de la Paeria», dins Alberto GIL NOVA-

Per exemple, hi ha un buit notable en el coneixement de la forma com s'anà construint una oposició a les oligarquies polítiques locals. Falta aprofundir en l'estudi de les pràctiques, les confrontacions i les aliances que contribuïren a formar dirigents i a definir interessos i necessitats alternatives. I cal relacionar aquests processos d'ampliació, diversificació i confrontació del personal polític en municipis de rang diferent, des de les viles i les ciutats mitjanes fins a la gran ciutat que era Barcelona. D'altra banda, és necessari millorar el coneixement dels grups i els interessos socials que intervingueren a definir propostes de canvi, matisant el paper que s'ha atribuït a la burgesia en ascens. Ja fa un temps, Àngels Solà posava de manifest una sèrie de dèficits en els estudis de la burgesia catalana i, entre aquests, el del coneixement de la seva participació en els esdeveniments revolucionaris del segle XIX.[2]

Ens hem proposat contribuir a l'aprofundiment de les qüestions plantejades, a partir de l'anàlisi microhistòrica d'un d'aquests espais municipals de segon rang, la vila de Sabadell, on, a diferència de la Barcelona regida pels francesos, sí que fou votat un ajuntament constitucional al final de 1812. Creiem que l'estudi de Sabadell pot ser interessant com a exemple d'una situació diferent a la barcelonina (en el fons, atípica en aquests anys d'ocupació). A més, les dimensions de la vila de Sabadell (2.212 habitants el 1787 i uns 8.500 el 1850) ens han permès fer un seguiment molt detallat de les dinàmiques socials, econòmiques i polítiques d'un període cronològic ampli i detectar les continuïtats entre els sectors més dinàmics en la protesta i la mobilització social del final de l'Antic Règim i els primers dirigents constitucionals, així com establir comparances entre els consistoris constitucionals de 1812 i 1820-1823 amb els absolutistes anteriors i intermedis i amb els constitucionals de després.

En connectar la revolució política liberal amb el període anterior, s'han posat en relleu processos de llarga durada que influïren de manera molt decisiva en l'orientació del canvi a l'àmbit local.

El primer govern constitucional a l'Ajuntament de Sabadell (desembre de 1812) i la seva representativitat

Les primeres eleccions municipals celebrades d'acord amb la nova normativa constitucional, a Sabadell, tingueren lloc el desembre de 1812, amb uns efectes clarament 'revolucionaris', perquè no resultà elegit cap dels homes de les famílies que s'havien anat alternant en els ajuntaments de nomenament governatiu

LES (ed.), *La revolución liberal (Congreso sobre la Revolución liberal española en su diversidad peninsular (e insular) y americana, Madrid, abril de 1999)*, Madrid, Ediciones del Orto, 2001, pàg. 68-96; a més de les aportacions sintètiques de Ramon ARNABAT, «Política local. El Penedès i Catalunya, 1814-1833»; Josep Maria PONS I ALTÉS, «El poder polític lleidatà a mitjan segle XIX», i Mònica BOSCH PORTELL, «Els hisendats com a classe dirigent: l'exemple de la regió de Girona», dins *Plecs d'història local* (Barcelona, Diputació de Barcelona i L'Avenç), núm. 99 (juny de 2002), pàg. 44-47, 48-51 i 52-55, respectivament.

2. Àngels SOLÀ, «Informe, crítiques i suggeriments a l'entorn de la historiografia sobre la burgesia catalana del segle XIX», *Afers*, 16 (1993), pàg. 419-438.

dels anys anteriors, constituïts en el marc de l'Estat absolutista.[3] Amb una particularitat a destacar: el sector que perdé les eleccions era l'oligarquia local més dinàmica des del punt de vista econòmic, formada pels fabricants llaners –els paraires enriquits en les darreres dècades– i per un grup de la pagesia –la propietària de masos amb extensions de secà dedicades al cereal o a la vinya–, és a dir, el sector beneficiari de l'economia de lliure mercat que pugnava per imposar-se des de feia temps. A Sabadell, una vila amb una important activitat tèxtil llanera, amb febles dependències nobiliàries exteriors, aquests grups més identificats amb les concepcions econòmiques liberals, protagonistes de la implantació gradual del capitalisme incipient, havien detingut els càrrecs municipals dels ajuntaments absolutistes de les dècades anteriors i foren, en un primer moment, els perdedors polítics de la batalla per la representativitat que impulsava el constitucionalisme gaditià.

En canvi, hem constatat una estreta relació entre els càrrecs municipals del primer constitucionalisme sabadellenc i les mobilitzacions socials anteriors, especialment les protestes dels anys vuitanta del segle XVIII, alhora que també hem detectat fils de continuïtat entre aquestes accions i les de les dècades anteriors, dels anys seixanta i setanta. Les nostres anàlisis ens han portat a identificar els primers constitucionalistes de Sabadell entre gent d'oficis diversos, traginers, pagesos d'horta i algun home d'estudis, compromesos –de manera personal, familiar o de grup de pertinença i d'entorn– en una solidaritat que aplegava amplis sectors veïnals exclosos dels càrrecs de nomenament absolutistes, homes i dones molt actius en els moviments socials de les últimes dècades del segle XVIII; una solidaritat i uns compromisos construïts en el curs de la conflictivitat viscuda en la vila, forjats des de feia temps en les pràctiques de protesta urbana del final de l'Antic Règim. En síntesi, fou un procés de llarga durada el que condicionà l'orientació del primer constitucionalisme local.[4]

Les mobilitzacions socials (la defensa del cabal d'aigua de les fonts i del regadiu que l'Ajuntament estava disposat a disminuir per abastar el casal del marquès de Ciutadilla,[5] la demanda de mestres o el control de la qualitat i preus al

3. Les eleccions s'havien de fer en dos graus: en una primera convocatòria, els veïns havien d'elegir electors (a Sabadell, 17) i aquests electors eren els que elegien els càrrecs de govern en una segona fase. A Sabadell, el primer ajuntament constitucional estigué format per un alcalde, sis regidors i un síndic procurador, i les eleccions es van fer els dies 8 i 20 de desembre de 1812.
4. A Sabadell, al llarg de les dècades de 1750 i 1760, s'arribaren a identificar com a "partits" dos blocs socioeconòmics confrontats (els "blanquillos", per la sintonia que tenien amb el rector Pere Blanch, i els "valons"), com es pot veure al capítol 4 de l'esmentada tesi doctoral de l'autora.
5. El 6 de juliol de 1769 hi hagué un clam contra la pretensió del marquès de canalitzar aigua al seu casal, amb un destacat protagonisme de dones que defensaven no solament el proveïment domèstic, sinó les condicions de treball de les bugaderes, a compte propi o d'altri, que, amb la carestia d'aigua, en lloc de poder rentar la roba al safareig de la vila, havien d'anar lluny al riu Ripoll i baixar i pujar els seus abruptes costers; al cap d'un parell de mesos, un centenar d'homes, amb majoria de pagesos de regadiu i d'oficis tèxtils, signà quatre memorials adreçats a l'Ajuntament; l'agost de 1770 es repetí l'exigència del marquès, però quedà frenada per un avalot veïnal, amb amenaça de motí (vegeu l'apartat 5 de l'esmentada tesi doctoral).

mercat alimentari,[6] entre altres) foren un vehicle de socialització, de definició d'interessos, de formació de cultura política i d'establiment de compromisos i de solidaritats. També foren experiències polítiques les eleccions dels càrrecs de control dels regidors creats el 1766 per Carles III, tant si eren neutralitzats per l'oligarquia com si aquesta admetia de respectar el procediment electoral, com passà a Sabadell al final de segle XVIII, quan s'intentà una 'regeneració' des del mateix Ajuntament.[7] En definitiva, les pràctiques anteriors al constitucionalisme foren el fonament del canvi radical que s'observa a Sabadell en cadascuna de les dues primeres etapes constitucionals.

La imatge més emblemàtica del canvi polític operat a la vila de Sabadell la pot donar el perfil del primer alcalde constitucional, elegit el desembre de 1812: Miquel Busquets (16 vots dels 17 electors) era flequer i negociant, fill del flequer Gabriel Busquets, presumpte reu del motí del pa de l'1 de març de 1789 a Sabadell.

Anàlisi quantitativa dels governs de Sabadell: absolutistes i constitucionals, 1789- 1835

Basant-nos en les fonts administratives de l'època, molt imprecises, hem fet una anàlisi comparativa de la representativitat socioeconòmica dels regidors de Sabadell. Es consideren vuit grups i sis moments (*Taula 1*).

Del 1718 i fins al 1836, l'Ajuntament de Sabadell tingué sis regidors; després en tingué vuit. El mandat dels regidors era anual, i habitualment es renovaven en els primers mesos de l'any.

Per a la confecció de la taula, solament s'han tingut en compte els regidors. Els càrrecs creats el 1760 i el 1766 no eren pròpiament govern municipal, sinó càrrecs de control (els de 1766 d'elecció veïnal), i desaparegueren amb el constitucionalisme. El batlle tenia una durada de dos anys, mentre que l'alcalde tenia la mateixa que els regidors, i a partir de 1836 n'hi hagueren dos, aspectes que haurien complicat els càlculs. Però sobretot s'ha considerat que la funció del batlle tenia un caràcter diferent dins del govern que la de l'alcalde.

A la taula es pot veure de manera molt clara una representació majoritària de fabricants, compartida amb els pagesos en els períodes anteriors a 1812, que es reforçà especialment en començar la Guerra del Francès, mentre que disminuí la dels pagesos. Aquesta és una combinació que es repeteix en proporcions sem-

6. Vegeu Mercè RENOM, «Arrendaments municipals i control del mercat local a finals de l'antic règim. Sabadell com a exemple», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10 (2000), pàg. 9-27, o la versió més sintètica en castellà a Mercè RENOM, «Conflictividad social y mercado local a finales del Antiguo Régimen», dins Santiago CASTILLO i Roberto FERNÁNDEZ (coord.), *Campesinos, artesanos, trabajadores. Actas del IV Congreso de Historia Social de España, Lleida, 12-15 de diciembre de 2000*, Lleida, Milenio, 2001, pàg. 481-494.
7. Mercè RENOM, «El control dels preus dels proveïments a Sabadell i la formació d'una nova cultura política a la darreria del segle XVIII», comunicació al VII Congrés d'Història de Barcelona, 27-29 de novembre de 2001, dins Ramon GRAU (coord.), *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, 2002 (*Barcelona Quaderns d'Història*, 7), pàg. 191-207, a més dels apartats corresponents al capítol 2 de l'esmentada tesi doctoral.

Taula 1. Regidors de Sabadell: 1789-1835 i 1845

Grup	1789-1808		1808-1812		1812-1814[a]		1814-1820		1820-1823[b]		1823-1835		1845		Sabadell	
	total	%	total	%	total	%	total	%	total	%	total	%	total	%	1771	1787
Noblesa	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0
Eclesiàstics, religiosos	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0,2	6,0
Homes d'estudis, funcionaris	3	2,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	3,0	1	12,5	3,3	3,5
Pagesos, propietaris agrícoles	33	32,4	4	16,7	1	16,7	13	31,0	3	16,7	19	28,8	2	25,0	4,7	4,0
Fabricants, paraires	36	35,3	12	50,0	0	0,0	18	42,9	5	27,8	27	40,9	1	12,5	4,7	10,5
Comerciants, traginers, botiguers	0	0,0	1	4,2	1	16,7	2	4,8	4	22,2	2	3,0	1	12,5	3,0	1,2
Artesans, oficis	29	28,4	6	25,0	4	66,7	8	19,0	5	27,8	15	22,7	1	12,5	20,8	42,8
Assalariats: jornalers, oficials, aprenents, servei domèstic	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	37,5	32,0
Es desconeix	1	1,0	1	4,2	0	0,0	1	2,4	1	5,6	1	1,5	2	25,0	15,0	0
Total regidors	102	100	24	100	6	100	42	100	18	100	66	100	8	100	89,2[c]	100
Total unitats domèstiques (1771) o habitants (1787)															427	2.212

Font: elaboració pròpia a partir de: *ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Audiència 171, 943-972, 1234-1254, 1435-1453; *AHS* (Arxiu Històric de Sabadell), *AMH* 2525/2, 2526/1 i 2, 2527/1 i 2, entre les més bàsiques. Les dades globals de 1771 i 1787 es basen en el Cadastre de Sabadell de 1771 (*AHS, AMH* 903) i en el Cens de Floridablanca, a Josep IGLÉSIES, *El cens del comte de Floridablanca, 1787 (part de Catalunya)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1969-1970, 2 vol.

a D'aquest període només es disposa de la primera elecció i l'equip resultant.

b Les actes del període 1820-1823 no es troben a l'Arxiu Històric de Sabadell, sinó a l'*ADB* (Arxiu de la Diputació de Barcelona), Ll 84 E6.

c S'hi hauria de sumar un percentatge de 7,3 vídues i de 3,5 d'homes incapacitats per al treball.

blants en els següents períodes absolutistes (1814-1820 i 1823-1835). En canvi, el constitucionalisme –el vot veïnal– donà una major presència de comerciants i artesans als ajuntaments, amb un espectacular decantament per aquests darrers el 1812. Hem afegit informació de 1845 que presenta un panorama força diferent, reflex també d'una societat que havia canviat. Cal constatar que en l'etapa posterior a 1835 hi hagué una destacada incorporació de professionals liberals en la construcció del liberalisme sabadellenc, confirmada per la seva presència en els càrrecs de govern (com també fou així en l'àmbit de l'Estat); els "homes d'estudis" col·laboraren a configurar un nou panorama, menys compromès amb el passat i més involucrat en el projecte liberal radical més general. A partir de 1845 es posa de manifest la reconstrucció de l'antiga aliança de fabricants i pagesos rics, el manteniment de la representació artesana però amb canvis fonamentals –perquè n'havia variat la composició, amb el retrocés d'alguns sectors i l'ascens d'altres– i la presència residual de botiguers i petits comerciants.

Si posem els grups de pertinença dels càrrecs en relació amb l'estructura social de la vila, destaca l'absència total de representació dels que significaven més d'una tercera part de la població, els assalariats de diferents tipus. Hi ha una sobrerepresentació de paraires/fabricants i de pagesos, que seria major si el percentatge considerés solament els sectors amb possibilitats de governar; una sobrerepresentació encara més visible si es prenen les dades de 1771, en lloc de les de 1787,[8] ja que en les primeres s'ha pogut diferenciar entre pagesos benestants, els que tenien càrrecs als ajuntaments absolutistes, i la resta. Finalment, hi ha una representació dels altres grups que sembla equivalent, però que es reduiria si en els percentatges s'haguessin exclòs els sectors assalariats, que no tenien accés als càrrecs.

Els governs de les etapes absolutistes eren formats per membres d'una oligarquia que representava interessos minoritaris. Aquesta afirmació admetria matisos a partir de veure el caràcter de les actuacions concretes i el major o menor compromís de cada govern amb les aspiracions del veïnat, és a dir el paper paternalista que era adjudicat als ajuntaments, obligats al "bon govern". Precisament, hem elegit el 1789 com a data inicial de la taula anterior, ja que després del motí del pa, que tingué lloc a Sabadell l'1 de març d'aquell any, l'endemà del de Barcelona, s'inicià a la vila un procés de regeneració que almenys momentàniament apartà del govern els elements més corruptes de l'oligarquia, amb l'objectiu de fer minvar la conflictivitat social dels anys anteriors.

La comparació de l'estadística de Sabadell amb les d'altres llocs, o més generals, mostra algunes coincidències, especialment l'emergència de menestrals i gent d'oficis afavorida pel constitucionalisme, però hi ha aspectes singulars i específics

8. El cadastre de 1771 a Sabadell és un document molt complet que ha permès aprofundir en l'estudi socioeconòmic de la localitat, com es pot veure a M. RENOM, «Habitatge i dinàmiques socials a finals de l'antic règim: Sabadell vers 1771», aportació a *L'habitatge obrer a Catalunya*, Jornades del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, 22 i 23 de novembre de 2002 (en curs de publicació), un estudi basat fonamentalment en el cadastre de Sabadell de 1771: *AHS* (Arxiu Històric de Sabadell), AMH 903/3, *Cadastre del terme de Sabadell, 1771*); també al capítol 1 de la tesi doctoral de l'autora. Les dades de Floridablanca (1787), a IGLÉSIES, *El cens del comte de Floridablanca*...

de la història d'aquesta vila que influeixen en el procés local i distorsionen les comparacions. Entre les especificitats més rellevants de Sabadell hi ha: la important dinàmica tèxtil llanera, que donà característiques pròpies a l'estructura socioeconòmica local; i l'absència de noblesa a la vila, un fet que deixà el camí lliure, per a l'accés als càrrecs municipals, als representants de l'oligarquia econòmica ascendent de paraires i pagesos de mas, de manera que a la segona meitat del segle XVIII aconseguiren controlar l'Ajuntament i es convertiren en els representants locals de l'absolutisme. Aquestes singularitats dificulten les comparacions.[9]

En definitiva, a Sabadell, el constitucionalisme, en les dues primeres etapes d'implantació, significà un canvi d'orientació política molt clara en el govern local, un canvi que, com veurem, connectava molt directament amb el passat i amb el dinamisme social anterior, molt més que amb l'esdevenidor del règim, perquè la consolidació general del liberalisme prengué una orientació diferent de la que els primers constitucionals esperaven construir, de manera que aviat foren reduïts a l'oposició i a una nova exclusió, especialment en instaurar-se el moderantisme el 1844. El procés iniciat amb el canvi 'revolucionari' de 1812 evolucionà en un context d'accelerat canvi econòmic local, amb l'aparició de nous lideratges i noves problemàtiques i amb una progressiva reorientació política de les antigues oligarquies, que finalment aconseguiren recuperar el control governamental perdut.

Acció directa i pacte social en l'origen del canvi constitucional

Amb l'objectiu d'intentar entendre el procés de formació d'unes cultures que pogueren presentar-se com a alternatives a les oligarquies absolutistes hegemòniques i que aconseguiren la confiança i el vot majoritari del veïnat el 1812 i els anys del Trienni de 1820-1823, hem estudiat les dinàmiques socials i polítiques locals dels anys anteriors. Volíem conèixer quins eren els homes de govern en els ajuntaments del primer constitucionalisme, on s'havien manifestat i quins compromisos col·lectius havien defensat. Hem constatat que els homes dels primers ajuntaments constitucionals de Sabadell eren fills, néts, nebots, companys, veïns de carrer d'uns altres que prengueren responsabilitats en les confrontacions i les mobilitzacions de moltes dècades anteriors, en la banda dels exclosos del poder; pertanyien a unes xarxes d'acció i compromís en les quals es formaren i es manifestaren.

9. Es poden trobar algunes estadístiques comparatives a Ramon ARNABAT, «Élites i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya», dins Conxita MIR i Enric VICEDO (ed.), *Control social i quotidianitat*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2002, pàg. 281-325; i, també, del mateix autor, «El govern de la ciutat durant el trienni liberal (1820-1823) i la seva comparació amb el govern local a Catalunya», del *IV Congrés d'Història de Barcelona, 1995: Barcelona i l'espai català*, dins Joan ROCA I ALBERT (coord.), *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1997, pàg. 111-122. Una síntesi comparativa interessant és al dossier «El poder polític local a la Catalunya del XIX», amb articles de Ramon ARNABAT (coord.), Josep Maria PONS i Mònica BOSCH, *Plecs d'Història Local*, 99 (juny de 2002), abans citats.

Recordem que a l'Antic Règim la conflictivitat social no tenia espais institucionals per a la negociació i s'expressava amb l'acció directa al carrer, amb "clams", "avalots" o "motins", en grau creixent de violència.[10] A Sabadell hi hagueren algunes protestes de gran impacte, com ara el clam de l'aigua de 1769, l'avalot de l'aigua, amb amenaça de motí, de 1770, o el motí del pa de 1789, però per sota d'això, amb més pes i transcendència, hi havia una permanent alerta per a la defensa del que es consideraven drets veïnals, especialment els relacionats amb el proveïment alimentari que havia de ser garantit pel govern local amb qualitat i bon preu.

Si s'analitzen amb detall les llistes d'electors (primer nivell de l'elecció) i de càrrecs de 1812 es constata que alguns dels elegits pertanyien a l'entorn de l'onada de mobilitzacions de la dècada de 1780, que tingué un moment especialment crític l'1 de març de 1789, quan es desencadenà el motí del pa, en el qual no resultà implicat cap paraire ni cap pagès, sinó traginers, mestres de cases, cardadors, retorcedors, teixidors i bracers (jornalers agrícoles).[11] Ja hem comentat que l'alcalde Miquel Busquets era fill del flequer que, malgrat els seus setanta anys, havia estat considerat implicat en el motí de 1789. Els Busquets, pare i fill, havien pressionat els ajuntaments anteriors a 1789 reclamant poder exercir la lliure venda de pa, en virtut d'una discutida concessió del Consell de Castella; la negativa dels regidors els havia situat en el front antioligàrquic, de denúncia de la mala gestió municipal.[12] A més de Busquets, altres elegits en la primera o en la segona volta estaven relacionats amb els conflictes de 20 o 25 anys enrere (ells mateixos o els seus familiars), com ara un parell de traginers i un carreter buscats per la justícia, o un espardenyer que anà a declarar a favor dels reus. També hi havia entre els elegits un paraire (ell o el seu familiar) que havia fet de portaveu veïnal en una demanda de rebaixa de preus en la subhasta de la carnisseria el desembre de 1789. Era gent de sectors econòmics intermedis que es comprometé en les mobilitzacions i en el front antioligàrquic finisecular format a Sabadell, on s'enfortí la solidaritat veïnal i el compromís social; la seva actuació els féu mereixedors de la credibilitat política que més endavant, quan sorgí l'oportunitat d'elegir els càrrecs de govern, els fou reconeguda pel vot majoritari veïnal que els atorgà la representativitat institucional. Eren homes d'oficis relativament autònoms, que gaudien d'una certa independència econòmica respecte

10. Vegeu Mercè RENOM, «Moviments socials urbans al final de l'antic règim», dins *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement d'una trajectòria*, Barcelona, Crítica, 2004, pàg. 386-395.
11. L'explicació del motí i la relació dels detinguts i dels buscats per la justícia, així com les diferents fases del procés que se'n seguí, es troben a Anton BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas notables de la vila de Sabadell comensant en desembre de 1787* [1787-1804], hològraf en català conservat a l'Arxiu Històric de Sabadell; es pot consultar l'edició curada per Joan ALSINA i Miquel FORRELLAD, Sabadell i Barcelona, Fundació Bosch i Cardellach, Fundació Caixa de Sabadell i Editorial Mediterrània, 2003. Vegeu una visió sintètica a: Fèlix BUSTAMANTE, Josep CONEJO i Jordi TORRUELLA, «L'avalot del pa de 1789 a Sabadell», *Arraona Revista d'Història*, 4 (1989), pàg. 21-34.
12. Vegeu el capítol 7 de la tesi doctoral de l'autora; la conflictivitat arribà a la Reial Audiència. *ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Audiència, *Expedientes* (1789 i 1789-1795), reg. 1.209 i 1.229, i Reial Patrimoni, *Bailia Moderna*, processos, 1796, n3 Ah, Miquel Busquets contra el batlle.

del sector més potent a la localitat, el de la fabricació de teixits de llana; que no en depenien directament, o que n'eren la competència, com ara els empresaris del cotó; homes que no es podien sentir amenaçats per l'oligarquia absolutista, o que la seva rebel·lia ja era prou coneguda; homes que comptaren amb el suport dels que sí que depenien econòmicament de l'oligarquia de pagesos i paraires, com ara els teixidors, entre altres, i dels que no podien deixar la feina ni estaven en condicions de dedicar-se als afers col·lectius. Aquesta era la base social del primer constitucionalisme de Sabadell.

No era un bloc homogeni, però construí un front comú antioligàrquic durant dècades i mostrà la seva dimensió en el moment de poder elegir els càrrecs de govern, aconseguint una important ruptura política. Aquest era el seu bagatge, la seva credibilitat, el seu capital social i polític (entenent d'una manera àmplia aquest concepte de la sociologia i de les ciències polítiques).[13] En la base del canvi hi havia, doncs, l'experiència de les mobilitzacions socials i l'acció directa dels exclosos dels ajuntaments absolutistes.

La nova cultura política tenia el seu arrelament en una tradició de conflictivitat local, al llarg de les dècades anteriors. En general, no és fàcil de fer-ne un seguiment sistemàtic i d'identificar els protagonistes de les mobilitzacions del final de l'Antic Règim. Però a Sabadell una anàlisi detallada de les fonts i l'ajut de les cròniques del metge Anton Bosch i Cardellach (1758-1829) ens han permès trobar algunes línies bàsiques de continuïtat.[14] Destaquen les rivalitats oligàrquiques de mitjan segle XVIII i les connexions amb les pressions veïnals d'aquells anys en defensa del proveiment d'aigua, els incidents del 1773, quan tingué lloc el motí de les quintes a Barcelona, amb algunes repercussions a Sabadell, diversos clams pels preus o la qualitat dels productes bàsics del mercat local o pressions per nomenaments de mestres. Els episodis conflictius mostren la contraposició d'interessos veïnals, i les solidaritats i les aliances aplegades de manera majoritària entorn d'una cultura política alternativa i antioligàrquica, entenent aquesta cultura política com la capacitat de comprendre l'entorn on es desenvolupen les activitats vitals productives i reproductives, de compartir les concepcions sobre el poder i de valorar els beneficis de l'acció conjunta en la defensa

13. «En el comportamiento humano y en las dinámicas sociales hay un conjunto de componentes irreductiblemente sociológicos –llámenseles cultura, tradición, marco institucional, norma social, identidad, red social, pertenencia, capital social o confianza interpersonal [...]. Las instituciones, las redes o las estructuras sociales no sólo sirven para explicar el comportamiento humano y las dinàmicas sociales: sirven también para evaluar los propios estados actuales o previsibles» (Francisco HERREROS i Andrés de FRANCISCO, «Introducción: el capital social como programa de investigación», *Zona Abierta* (Madrid), 94-95 (2001), pàg. 1-46; la cita, pàg. 1-3); vegeu, també, en el mateix volum, James S. COLEMAN, «Capital social y creación de capital humano», pàg. 47-81. Agraeixo la introducció en aquest camp a Jesús Quiroga.

14. Especialment de la narració referent al Sabadell dels anys 1787-1804, que l'autor va viure en directe, feta en forma de dietari, a Anton BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas notables...*, però també la seva obra en certa manera històrica, els *Anales de la Villa de Sabadell desde el año 987 hasta el de 1770*, basada en la documentació municipal que anava ordenant mentre va fer de secretari de l'Ajuntament de Sabadell (abril de 1791-març de 1795, una etapa de "regeneració" política després del motí del pa de març de 1789) i en la tradició oral rebuda (dues edicions: 1882 i 1992, 2 vol., aquesta darrera a cura també de Joan ALSINA i Miquel FORRELLAD).

dels interessos col·lectius; una capacitat sorgida de la percepció directa, el debat i la reflexió, i de l'experiència resultant de les pràctiques d'acció col·lectiva. Els sectors exclosos de la gestió municipal desenvoluparen de manera conjunta una capacitat d'anàlisi i de crítica respecte del poder local, acaparat per un reduït nucli oligàrquic i excloent que se succeïa per cooptació gràcies al sistema de presentació de dobles o ternes per a la renovació de càrrecs, propostes pràcticament mai refusades per la Reial Audiència, que feia els nomenaments.

Amb tot plegat, el veïnat construí un univers polític comú que encaixà amb el nou marc que oferia la Constitució aprovada a Cadis el 1812, en plena Guerra del Francés. I ho sabé aprofitar atorgant per votació els càrrecs de govern a homes ben diferents dels que els havien exercit fins aleshores. El canvi fou revolucionari, tot i que es féu per la via electoral, exercida per primer cop per a elegir els consistoris. Era una elecció de molta més transcendència que les realitzades des de la reforma municipal de 1766, que permetia elegir diputats i síndics personers de control dels regidors en algunes matèries, però que no eren en realitat càrrecs de govern; la reforma de 1766 no possibilitava canvis en l'estructura del poder local i, en canvi, la Constitució de 1812 sí.

Constitucionalisme i liberalisme econòmic

Com hem dit, a Sabadell, en els dos primers períodes constitucionals, tant l'any 1812 com en el Trienni de 1820-1823, un sector social format fonamentalment per artesans i pagesos d'horta desplaçà l'anterior oligarquia formada per pagesos de mas i antics paraires esdevinguts fabricants. A Sabadell no hi havia noblesa per desplaçar i, en canvi, l'impuls d'un sector econòmicament ascendent havia aconseguit fer-se amb el poder polític des de la segona meitat del segle XVIII. El seu ascens s'havia vist afavorit pels decrets liberalitzadors, en la mesura que s'havien pogut implantar: els pagesos, amb terres de secà dedicades al conreu de cereals, es podien beneficiar de les normatives de lliure comerç de cereals, i els paraires havien guanyat finalment la batalla de la lliure contractació de teixidors després d'unes llargues "disputes".[15] En contra d'aquesta oligarquia s'anà construint un projecte alternatiu, amb solidaritats basades en la defensa de determinats drets tradicionals, més propers a les regulacions del treball i dels preus del mercat que a la liberalització.

Els primers ajuntaments constitucionals de Sabadell tenien compromisos socials i econòmics amb una majoria del veïnat que defensava els béns del comú, els propis, com una institució que podia ser gestionada en benefici d'un major benestar col·lectiu, en especial de garantia de preus 'polítics', per sota, si calia, dels costos. Una possibilitat factible en la mesura que els establiments de venda de productes bàsics eren propietat del comú, gestionat pels ajuntaments. I a Sabadell les pressions veïnals havien aconseguit en anteriors ocasions rebaixes

15. Josep M. BENAUL, «La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa», tesi de doctorat inèdita, 1991; vegeu, també, Pere ROCA I GARRIGA, *Disputes entre els teixidors i els paraires sabadellencs a finals del segle XVIII (1766-1790)*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1960.

dels preus, a canvi d'arrendaments de menor quantia i d'ingressos més petits a la hisenda local, que obtenia els seus principals ingressos dels arrendaments dels propis.[16] Els preus polítics eren una de les causes del crònic dèficit de la hisenda local, que podia resoldre's per diferents vies, des del recurs al crèdit –que era una forma de repartir el dèficit entre els veïns, perquè era novament la hisenda local qui hi havia de fer front–, fins a fer repartiments entre els majors contribuents. Així, el mercat local regulat podia convertir-se en un instrument social de redistribució econòmica, un instrument atacat frontalment per les mesures liberalitzadores il·lustrades, implantades amb molts problemes al segle XVIII, però definitivament imposades pel liberalisme econòmic del segle XIX.[17]

La complexitat de solidaritats i compromisos dels sectors que van aconseguir el poder en els primers ajuntaments constitucionals de Sabadell determinà algunes de les seves orientacions inicials. Un exemple molt clar el podem veure d'una manera explícita en l'acord pres pel primer equip de govern del Trienni, el 23 de juliol de 1820.[18] A l'acord s'enumeren mesures clarament reguladores del mercat local de productes bàsics, de l'estil de les imposades en dècades anteriors per protegir el consumidor, evitar l'acaparament i l'alça de preus (limitar els efectes de l'oferta i la demanda) i garantir el proveïment a la menuda. El regidor que havia de prendre responsabilitats en relació amb el mercat era precisament un fabricant de cotó, al qual s'encarregà:

> En atención de ser a cargo de éste, según la Constitución, el haber de celar sobre la policía del Pueblo acerca los comestibles para el buen surtimiento de los vecinos, debiendo invigilar el que primero se juntan estos, antes que los revendedores o regatones; y a fin de contener los abusos [que] se observan en esta villa, así en los días de Mercado, como en los demás, agavillando y estancando los géneros, los tales revendedores, promoviendo la escasez y aumento de precio, es presiso que se acuerda por este Ayuntamiento una providencia seria y terminante para atacar este abuso, a fin de que esté asurtida abundantamente de comestibles de buena calidad esta villa, cuyas obligaciones se encargan a los ayuntamientos en el capítulo 1º del decreto de 23 junio de 1813 [...], en alivio y utilidad de los vecinos de esta villa, han resuelto y acordado unánimemente:
> 1.º que todas las mercadarias que entren en esta villa para venderse por mayor tengan por presición de hacer tres horas de dieta en la Plasa de la Constitución o mayor, como a sido siempre esta la práctica y estilo, siendo solamente libre a los abastecedores de abastacerse de aquella mercaduría, pueden comprar hasta la 3ª parte para que no tengan escusa si faltacen a dar el abasto, dejando su libre compra por menor las dos terceras partes a favor de los vecinos de esta. Y fi-

16. Un exemple molt clar el tenim en la pressió pel sostre posat a l'arrendament de la subhasta a canvi d'una rebaixa del preu de la carn, el desembre de 1789, en l'onada de pressions posteriors al motí (BOSCH I CARDELLACH, *Memòria*...).
17. Hem aprofundit en aquests raonaments a la nostra tesi doctoral en curs i en alguns dels articles citats.
18. Les eleccions veïnals d'electors i les del govern municipal fetes per aquests electors s'havien celebrat el 22 de març i el nou govern havia pres possessió el dia 24 (*ADB*, Ll 84 E6).

> nidas dichas horas de dieta puedan los abastecedores del común comprarlas por mayor, sin que estos las puedan comprar sin haberse agecutado este requisito, bajo pena de la multa de diez libras y la mercaduría perdida.
> 2.º se acordó que ningún revendedor o regatón pueda agavillar ni comprar ningún género de mercaduría ni otro comestible en los días de mercado y feria que no hayan dado las quatro horas de la tarde des de la 1ª Pasqua hasta el último de setiembre; ni en el demás tiempo del año, que no hayan dado las tres horas de la tarde, bajo la misma pena y el género perdido, ni aún transitan por la Plasa hasta las horas señaladas [...].[19]

Així, el sector que donava suport als polítics del primer constitucionalisme a Sabadell defensava el nou marc polític basat en la representativitat i la igualtat de drets, però també defensava la tradicional forma de control de preus en benefici d'una millora del nivell de vida dels consumidors més modestos, una pràctica que ben aviat seria combatuda pel liberalisme econòmic que s'anava implantant en el mateix procés. La batalla política dels primers constitucionals de Sabadell podria considerar-se com a 'resistent', en un panorama general que evolucionaria en un altre sentit i que també s'acabaria implantant a Sabadell en les dècades següents. En arrencar definitivament la industrialització,[20] els problemes del treball fabril, la pressió per la millora de les condicions laborals i els nivells salarials de la cada vegada més nombrosa classe obrera condicionarien i orientarien de manera diferent el debat polític local, afeblint la batalla per la rebaixa de preus i enfortint la de l'exigència de salaris millors.

Recapitulació

El procés històric de Sabadell conduí la mobilització social del final de l'Antic Règim a la formació d'una nova cultura que necessitava la representativitat política, i per això era antioligàrquica i antiabsolutista, i que s'enfortí amb aliances veïnals que matisaren les aspiracions econòmiques liberals. Fou un moviment en diferents direccions, de manera que els sectors polítics més radicals sorgiren d'un front antioligàrquic que defensava el control dels preus en el mercat local de productes bàsics i reberen el reconeixement veïnal en les eleccions municipals de les primeres etapes constitucionals. Per contra, l'antiga oligarquia econòmica de fabricants llaners i pagesos de mas, amb negocis cerealistes i vitivinícoles, més interessada en la liberalització dels mercats, resultà exclosa del poder en aquelles etapes; en canvi, resultà afavorida pel model liberal moderat, implantat per la Constitució de 1845, i per l'impuls del liberalisme econòmic i la liberalització dels mercats de productes, de treball i de sòl.

Relacionar els fenòmens polítics amb els socials i econòmics de més llarga durada ens ha enriquit el coneixement d'un procés concret, que segurament repre-

19. *ADB*, Ll 84 E 6 (1820/07/23).

20. Vegeu el ritme de la industrialització a Sabadell a Josep M. BENAUL, «La indústria tèxtil llanera...», i, del mateix autor, «La industrialització de Sabadell: per què i com», dins Josep M. BENAUL, Jordi CALVET i Esteve DEU (eds.), *Indústria i ciutat. Sabadell, 1800-1980*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 27-65.

senta una part de la realitat històrica que marcà el procés de la revolució liberal espanyola, en especial en els àmbits urbans dinàmics i en vies d'industrialització. Però potser aquest coneixement no és del tot representatiu de les dinàmiques de les ciutats grans i de la capital, amb una jerarquització social més profunda i una major capacitat de control social. El cas de Sabadell pot ajudar a entendre alguns aspectes del rerefons de les batalles polítiques que es lliuraven a la ciutat de Barcelona i amb quina complexitat de forces, contradiccions i aliances es podia comptar en el conjunt del territori català. Les anàlisis concretes relatives a Sabadell no poden generalitzar-se de manera automàtica, però són útils per a la comprensió de processos poc coneguts en altres llocs, mancats de fonts o amb fonts fragmentàries, i per contribuir a completar el mapa de la diversitat de vies que confluïren en la revolució liberal espanyola, uns camins estretament relacionats amb les dinàmiques específiques dels diferents contextos històrics particulars.